BOLALARNING EMOTSIONAL HOLATINI ANIQLAŞDA PSIXOLOGIK DIAGNOSTIKANING ÖRNI

M.R.Baxrillayeva[1]

1. Oriental universiteti Samarqand kampusi Uzluksiz ta'lim pedagogikasi kafedrasi v.b. dotsenti

Mas'ul muallif: Baxrillayeva Moxiçexra Raxmatillayevna, Oriental universiteti Samarqand kampusi Uzluksiz ta'lim pedagogikasi kafedrasi v.b. dotsenti.

e-mail: exrabaxrillayeva7@gmail.com

Received: 04 Noyabr 2026
Accepted: 09 Noyabr 2026
Published: 14 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Baxrillayeva, M. R. BOLALARNING EMOTSIONAL HOLATINI ANIQLAŞDA PSIXOLOGIK DIAGNOSTIKANING ÖRNI / M. R. Baxrillayeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 1. — B. 407–410.

Annotatsiya. Mazkur maqolada bolalarning emotsional holatini aniqlaşda psixologik diagnostikaning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Bolalik davrida emotsional rivojlanişning özига xos xususiyatlari, hissiy keçinmalarning şakllanişiga ta'sir etuvçi psixologik va ijtimoiy omillar yoritiladi. Şuningdek, bolalarda xavotirlaniş, qörquv, emotsional beqarorlik, tajovuzkorlik va ijtimoiy moslaşuv bilan bog'liq holatlarni aniqlaşda kuzatiş, suhbat, sörovnoma, proyektiv metodikalar va faoliyat mahsullarini tahlil qiliş usullarining imkoniyatlari körib çiqiladi. Psixologik diagnostikani kompleks, yoş xususiyatlariga mos va individual yondaşuv asosida taşkil etiş zarurligi asoslanadi. Maqolada diagnostika natijalaridan psixoprofilaktika, psixologik maslahat va korreksion işlarni rejalaştirişda foydalaniş masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Kalit sözlar: bola psixologiyasi, emotsional holat, psixologik diagnostika, xavotirlaniş, qörquv, emotsional rivojlaniş, psixologik kuzatiş, psixoprofilaktika, psixokorreksiya, ijtimoiy moslaşuv.

Аннотация. В статье анализируется теоретическое и практическое значение психологической диагностики в определении эмоционального состояния детей. Рассматриваются особенности эмоционального развития в детском возрасте, а также психологические и социальные факторы, влияющие на формирование эмоциональных переживаний. Особое внимание уделяется возможностям наблюдения, беседы, анкетирования, проективных методик и анализа продуктов деятельности при выявлении тревожности, страхов, эмоциональной неустойчивости, агрессивности и трудностей социальной адаптации. Обосновывается необходимость комплексной психологической диагностики с учетом возрастных и индивидуальных особенностей ребенка. Также рассматривается использование диагностических результатов при планировании психопрофилактической, консультативной и коррекционной работы.

Ключевые слова: психология ребенка, эмоциональное состояние, психологическая диагностика, тревожность, страх, эмоциональное развитие, психологическое наблюдение, психопрофилактика, психокоррекция, социальная адаптация.

Abstract. This article examines the theoretical and practical significance of psychological assessment in identifying children's emotional states. It discusses the characteristics of emotional development during childhood and the psychological and social factors influencing emotional experiences. Particular attention is given to the use of observation, interviews, questionnaires, projective techniques, and analysis of activity products in identifying anxiety, fears, emotional instability, aggression, and difficulties in social adaptation. The article emphasizes the importance of comprehensive psychological assessment that considers children's age-related and individual characteristics. It also explores the use of diagnostic findings in planning psychological prevention, counseling, and corrective interventions.

Keywords: child psychology, emotional state, psychological assessment, anxiety, fear, emotional development, psychological observation, psychological prevention, psychological correction, social adaptation.

Bolaning psixologik rivojlanişi murakkab va köp qirrali jarayon bölib, unda biliş jarayonlari bilan bir qatorda emotsional sohaning şakllanişi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Emotsiyalar bolaning atrof-muhitga, boşqa insonlarga, öz faoliyatiga va şaxsiy tajribalariga munosabatini ifodalovçi psixologik jarayonlardan biridir. Bolaning xursandçilik, qörquv, xavotir, hayrat, xafa böliş va boşqa hissiy keçinmalari uning xulq-atvori, muloqoti, öyin faoliyati hamda ta'lim jarayonida namoyon böladi.

Bolalik davrida emotsional soha hali şakllaniş jarayonida böladi. Şu sababli ayrim vaziyatlarda bolaning hissiy reaksiyalari beqaror, tez özgaruvçan yoki vaziyatga nisbatan kuçli namoyon bölişi mumkin. Masalan, maktabgaça yoşdagi bola yangi muhitga moslaşişda tortinçoqlik, ota-onasidan ajralişda xavotirlaniş yoki tengdoşlari bilan munosabatda kelişmovçiliklarni boşdan keçirişi mumkin. Bunday holatlarning barçasini psixologik muammo yoki buziliş sifatida baholaş tög'ri emas. Ularni bolaning yoşi, individual xususiyatlari va yaşaş şaroitlari bilan bog'liq holda örganiş zarur.

Şu jihatdan bolalarning emotsional holatini aniqlaşda psixologik diagnostika muhim

vosita hisoblanadi. Psixologik diagnostika bolaning hissiy keçinmalari, xulq-atvori, individual xususiyatlari va ijtimoiy munosabatlarini tizimli örganiş imkonini beradi. Uning asosiy vazifasi faqat muammolarni aniqlaş emas, balki bolaning ijobiy psixologik imkoniyatlarini, ehtiyojlarini va rivojlaniş resurslarini ham belgilaşdan iborat.

Tadqiqotning maqsadi - bolalarning emotsional holatini aniqlaşda psixologik diagnostikaning nazariy va amaliy imkoniyatlarini tahlil qiliş, samarali diagnostik yondaşuvlarning ahamiyatini asoslaş.

Tadqiqot vazifalari:

bolalar emotsional rivojlanişining psixologik xususiyatlarini örganiş;

emotsional holatga ta'sir etuvçi asosiy omillarni tahlil qiliş;

psixologik diagnostika metodlarining imkoniyatlarini yoritiş;

diagnostika natijalaridan psixologik profilaktika va korreksiyada foydalaniş yöllarini aniqlaş.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bolalarning emotsional rivojlanişi psixologiya fanida uzoq yillardan buyon örganib kelinayotgan muhim yönalişlardan biridir. L.S. Vigotskiy bolaning psixik rivojlanişini ijtimoiy muhit, kattalar bilan muloqot va madaniy tajribani özlaştiriş jarayoni bilan bog'liq holda izohlagan. Uşbu yondaşuvga köra, bolaning emotsional keçinmalari ham ijtimoiy munosabatlar va faoliyat jarayonida şakllanib boradi.

D.B. Elkoninning yoş davrlari va yetakçi faoliyat haqidagi qaraşlari bolalarning psixologik rivojlanişini yoş xususiyatlari asosida örganişda muhim nazariy asos bölib xizmat qiladi. Ayniqsa, maktabgaça yoşda öyin faoliyati bolaning emotsional tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va özini boşqariş könikmalarini rivojlantirişda alohida örin tutadi.

Özbekistonlik olimlar tomonidan ham bolalarning emotsional rivojlanişi va psixologik holatini örganiş böyiça ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, M.M. Taydjanovaning "Katta maktabgaça yoşda emotsional buzilişlarning psixologik xususiyatlari" mavzusidagi PhD dissertatsiyasida maktabgaça yoşdagi bolalarning emotsional holatiga ta'sir etuvçi omillar, xavotirlaniş, qörquv va emotsional buzilişlarning namoyon böliş xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda bolaning kayfiyati, xulq-atvori va psixomotor körsatkiçlarini hisobga oliş muhimligi asoslangan [1].

M.M. Agzamovaning "Bolalar emotsional sohasidagi buzilişlarning psixokorreksiyasi" nomli ilmiy maqolasida bolalarda emotsional sohaning rivojlanişi, emotsional buzilişlarning kelib çiqiş omillari va ularni bartaraf etişda psixokorreksion yondaşuvlar yoritilgan [2].

Ş. Bekovaning 2026-yilda çop etilgan tadqiqotida maktabgaça yoşdagi bolalarda muloqot jarayonida emotsiyalarni anglaş, ifodalaş va boşqariş könikmalarining şakllanişiga oilaviy muhit, ota-onalar va tarbiyaçilarning qöllab-quvvatlaşi, tengdoşlar bilan munosabat hamda öyin faoliyatining ta'siri körib çiqilgan [3].

O'smirlarda emotsional beqarorlikning psixologik omillarini o'rganishda Moxichexra Baxrillayevaning ilmiy tadqiqotlari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Muallifning "O'smirlarda internetdan samarali foydalanishga doir lokus nazoratni shakllantirishning psixologik omillari" mavzusidagi PhD dissertatsiyasida o'smirlarning subyektiv nazorati, mas'uliyat hissi, internetdan foydalanish jarayonidagi o'zini boshqarish xususiyatlari va axborot muhitidagi xulq-atvori ilmiy jihatdan o'rganilgan [4].

Xorijiy tadqiqotlarda ham bolalarning emotsional va ijtimoiy rivojlanişini baholaş vositalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. A. Burgess va hammualliflarning 2025-yilda e'lon qilingan ilmiy şarhida tug'ilgandan 5 yoş 11 oylikkaça bölgan bolalarda rivojlanişdagi qiyinçiliklarni erta aniqlaşga xizmat qiluvçi 246 ta baholaş vositasi tahlil qilingan. Mualliflar ijtimoiy-emotsional rivojlanişni baholaşda bolaning yoşi, metodikaning işonçliligi va amaliy qöllaş imkoniyatlarini hisobga oliş zarurligini ta'kidlaydilar [5].

Mazkur ilmiy işlar tahlili bolalarning emotsional holatini örganişda yagona metodga tayaniş yetarli emasligini, turli diagnostik manbalar va bolaning tabiiy faoliyatidagi kuzatuvlarni birgalikda qöllaş zarurligini körsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqola nazariy-tahliliy yönalişda tayyorlangan bölib, unda ilmiy adabiyotlarni örganiş, qiyosiy tahlil, umumlaştiriş, tizimli yondaşuv va psixologik diagnostika metodlarini nazariy jihatdan tasniflaş usullaridan foydalanildi.

Psixologik diagnostika bolaning emotsional holatini turli manbalar asosida örganişni talab qiladi. Bunda bolaning özini tutişi, muloqot jarayonidagi reaksiyalari, öyin faoliyati, ota-ona va pedagoglarning kuzatuvlari hamda yoşiga mos psixologik metodikalar muhim ma'lumot manbalari hisoblanadi.

Diagnostika jarayonida bolaning şaxsiy ma'lumotlari maxfiyligini saqlaş, uning qadr-qimmatini hurmat qiliş, yoşiga mos topşiriqlardan foydalaniş va olingan natijalarni ehtiyotkorlik bilan talqin qiliş asosiy metodologik tamoyillar sifatida qaraladi.

Bolalar emotsional rivojlanişining psixologik xususiyatlari. Emotsional rivojlaniş bolaning öz hissiyotlarini anglaş, ularni ifodalaş, boşqariş va boşqa insonlarning keçinmalarini tuşuniş qobiliyatlari şakllanişini qamrab oladi. Bu jarayon tug'ilgan davrdan boşlab rivojlanadi va bolaning yoşi, tarbiya muhiti, oilaviy munosabatlar hamda ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog'liqdir.

Maktabgaça yoşda emotsional reaksiyalar köpinça bevosita vaziyatga bog'liq böladi. Bola öz xohişi amalga oşmaganda xafa bölişi, yangi muhitda tortinişi yoki tengdoşlari bilan öyin davomida quvonç va norozilikni namoyon qilişi mumkin. Bu davrda bola öz hissiyotlarini söz orqali ifodalaşni va ularni boşqarişni bosqiçma-bosqiç örganadi.

Boşlang'iç maktab yoşida esa emotsional soha ta'lim faoliyati, öqituvçi bilan munosabat, tengdoşlar orasidagi mavqe va muvaffaqiyatga erişiş tajribasi bilan çambarças bog'lanadi. Öquvçining özига bölgan işonçi, baholanişga munosabati va jamoaga moslaşuvi uning emotsional holatiga ta'sir körsatişi mumkin.

Bolalarda emotsional holatni baholaşda quyidagi körsatkiçlarga e'tibor qaratiş maqsadga muvofiq:

Emotsional barqarorlik - bolaning turli vaziyatlarda hissiy reaksiyalarini boşqariş qobiliyati.

Xavotirlaniş darajasi - yangi vaziyatlar, ajraliş, baholaniş yoki muvaffaqiyatsizlik bilan bog‘liq bezovtalik.

Qörquv reaksiyalari - muayyan vaziyat yoki obyektga nisbatan namoyon böladigan hissiy javob.

Ijtimoiy moslaşuv - tengdoşlar va kattalar bilan munosabat örnatiş xususiyati.

Emotsional özini boşqariş - öz keçinmalarini anglaş, ifodalaş va vaziyatga mos ravişda boşqariş könikmasi.

Uşbu körsatkiçlar bolaning emotsional rivojlanişini yaxlit örganişga yordam beradi. Bunda biror belgining alohida namoyon bölişi asosida xulosa çiqariş mumkin emas.

Bolalarning emotsional holatiga ta’sir etuvçi omillar

Bolaning emotsional holati köplab özaro bog‘liq omillar ta’sirida şakllanadi. Ularni şartli ravişda quyidagi guruhlarga ajratiş mumkin.

Oilaviy muhit. Ota-onaning bolaga munosabati, oiladagi psixologik muhit, mehr va e’tibor, tarbiyadagi izçillik bolaning hissiy xavfsizlik hissini şakllantirişda muhim ahamiyatga ega. Oiladagi doimiy nizolar, haddan taşqari talabçanlik yoki bolaning ehtiyojlariga befarqlik uning emotsional holatiga salbiy ta’sir körsatişi mumkin.

Ta’lim-tarbiya muhiti. Maktabgaça ta’lim taşkiloti va maktabdagi psixologik muhit, pedagogning munosabati, baholaş uslubi hamda tengdoşlar bilan munosabat bolaning özini erkin his qilişi va ijtimoiy moslaşuviga ta’sir etadi.

Individual-psixologik xususiyatlar. Temperament, xarakter, sezgirlik, özига işonç va individual tajriba bolalarning bir xil vaziyatga turliça munosabat bildirişiga sabab böladi.

Ijtimoiy omillar. Tengdoşlar bilan munosabat, jamoada qabul qiliniş, döstlik va hamkorlik tajribasi bolaning emotsional rivojlanişida muhim örin tutadi.

Demak, psixologik diagnostika jarayonida bolaning faqat individual xususiyatlarini emas, balki u yaşayotgan va rivojlanayotgan ijtimoiy muhitni ham hisobga oliş lozim.

Psixologik diagnostika natijalaridan foydalanişning amaliy ahamiyati.

Psixologik diagnostikaning amaliy ahamiyati uning natijalaridan keyingi psixologik faoliyatni rejalaştirişda foydalaniş bilan belgilanadi. Diagnostika natijasida bolaning emotsional ehtiyojlari, rivojlaniş resurslari va qöşimça psixologik qöllab-quvvatlaş talab qiladigan jihatlari aniqlanişi mumkin.

Birinçidan, diagnostika erta profilaktika imkonini beradi. Bolada davomli xavotirlaniş, ijtimoiy çekiniş yoki emotsional beqarorlik belgilari kuzatilganda, ularning sabablarini aniqlaş va tegişli yordamni taşkil etiş mumkin.

Ikkinçidan, diagnostika individual yondaşuvni ta’minlaydi. Har bir bolaning psixologik xususiyatlari turliça bölganligi sababli unga körsatiladigan yordam ham individual ehtiyojlarga mos bölişi zarur.

Uçinçidan, diagnostika ota-ona va pedagoglar bilan hamkorlikni kuçaytiradi. Mutaxassis aniqlangan holatlar yuzasidan ota-onalarga bolani tinglaş, uning hissiyotlarini tan oliş, qöllab-quvvatlaş va sog‘lom muloqot muhitini yaratiş böyiça tavsiyalar berişi mumkin.

Törtinçidan, diagnostika psixokorreksion işlarni rejalaştiriş uçun asos böladi. Masalan, emotsiyalarni anglaş va ifodalaşga qaratilgan öyinlar, ertak terapiyasi, art-terapiya elementlari, rolli öyinlar va muloqot maşqlaridan foydalaniş mumkin.

Şuni ta’kidlaş lozimki, psixologik diagnostika tibbiy taşxis qöyiş bilan teng emas. Agar bolaning emotsional holatidagi qiyinçiliklar uzoq davom etsa, kundalik faoliyatiga sezilarli ta’sir körsatsa yoki kuçaysa, tegişli malakali mutaxassis bilan hamkorlikda qöşimça baholaş taşkil etilişi lozim.

Xulosa va takliflar. Bolalarning emotsional holatini aniqlaşda psixologik diagnostika ularning psixologik rivojlanişini çuqur örganiş, individual xususiyatlarini aniqlaş va zarur psixologik yordamni taşkil etişning muhim vositasidir. Emotsional soha bolaning biliş faoliyati, muloqoti, xulq-atvori va ijtimoiy moslaşuvi bilan uzviy bog‘liq bölganligi sababli uni tizimli örganiş zarur.

Ilmiy adabiyotlar tahlili şuni körsatadiki, bolalarning emotsional holatini baholaşda kuzatiş, suhbat, sörovnoma, proyektiv metodikalar va faoliyat mahsullarini tahlil qiliş usullarini kompleks qöllaş maqsadga muvofiq. Bunda bolaning yoş xususiyatlari, individual rivojlaniş sur’ati va ijtimoiy muhiti albatta hisobga olinişi kerak.

Tahlillar asosida quyidagi amaliy takliflar işlab çiqildi:

Maktabgaça ta’lim taşkilotlari va maktablarda bolalarning emotsional rivojlanişini muntazam kuzatiş tizimini takomillaştiriş.

Diagnostik metodikalarni bolaning yoşiga va individual xususiyatlariga mos ravişda tanlaş.

Psixologik diagnostika natijalarini ota-ona va pedagoglar bilan hamkorlikda tahlil qiliş.

Bolalarda emotsiyalarni anglaş, ifodalaş va boşqariş könikmalarini rivojlantiruvçi maşg‘ulotlarni taşkil etiş.

Diagnostika natijalarini maxfiy saqlaş va bolaning şaxsiy qadr-qimmatini hurmat qiliş tamoyillariga qat’iy rioya etiş.

Xorijiy diagnostik metodikalarni mahalliy ijtimoiy-madaniy muhitga moslaştiriş va ularning psixometrik xususiyatlarini tekşiriş böyiça ilmiy tadqiqotlarni kengaytiriş.

Umuman olganda, psixologik diagnostikaning asosiy vazifasi boladagi muammolarni qayd etiş bilangina çeklanmaydi. Uning muhim maqsadi bolaning emotsional ehtiyojlarini tuşuniş, sog‘lom psixologik rivojlanişi uçun zarur şaroitlarni aniqlaş va öz imkoniyatlarini namoyon etişiga kömaklaşişdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Taydjanova M.M. Katta maktabgaça yoşda emotsional buzilişlarning psixologik xususiyatlari: psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Toşkent: Toşkent davlat pedagogika universiteti, 2022.

[2] Agzamova M.M. Bolalar emotsional sohasidagi buzilişlarning psixokorreksiyasi // Pedagogika. - 2023. - № 4.

[3] Bekova Ş.D. Maktabgaça yoşdagi bolalarda muloqot jarayonida emotsiyalarni boşqariş könikmalarining şakllaniş omillari // Zamonaviy jamiyat va innovatsiyalar ilmiy-nazariy jurnali. - 2026. - 8-son, 1-qism. - B. 15–24. - DOI: 10.67547/fanistiqbollari.2026.386.

[4] Baxrillayeva M.R. O‘smirlarda internetdan samarali foydalanishga doir lokus nazoratni shakllantirishning psixologik omillari: Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Buxoro, 2026.

[5] Bakhrillayeva M. Psychological Features of Formation of Locus of Control in Adolescents // Tamaddun Nuri Jurnali. – 2024. – Vol. 6, No. 57. – P. 169–172. – DOI: 10.69691/y916hz92.

[6] Burgess A., Luke C., Jackman M. et al. Clinical utility and psyçometric properties of tools for early detection of developmental concerns and disability in young çildren: A scoping review // Developmental Medicine & Çild Neurology. - 2025. - Vol. 67, No. 3. - P. 286–306. - DOI: 10.1111/dmcn.16076.

[7] Vaxabova G.V. Future primary school teachers and methods for identifying them // Journal of Pedagogical Inventions and Practices USA, 41 (2025). –P. 29–32.

[8] Turayeva G.U. Maktabgaça ta’lim taşkilotlarida psixologik xizmatning dolzarb masalalari va psixolog faoliyatining zamonaviy yönalişlari // Taraqqiyot spektri. - 2026.

[9] Gross J.J. Emotion Regulation: Current Status and Future Prospects // Psyçological Inquiry. - 2015. - Vol. 26, No. 1. - P. 1–26.

[10] Eisenberg N., Spinrad T.L., Eggum N.D. Emotion-Related Self-Regulation and Its Relation to Çildren’s Maladjustment // Annual Review of Clinical Psyçology. - 2010. - Vol. 6. - P. 495–525.

[11] Denham S.A. Emotional Development in Young Çildren. - New York: Guilford Press, 1998. - 336 p.

[12] Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psyçological Processes. - Cambridge: Harvard University Press, 1978. - 159 p.

[13] Bowlby J. A Secure Base: Parent-Çild Attaçment and Healthy Human Development. - London: Routledge, 2005. - 224 p.